TAM METİN KİTABI

II.ULUSLARARASI EL RUHA SOSYAL BİLİMLER KONGRESİ

9-11 Şubat 2018
Şanlıurfa

Editörler

Dr. Mehibe ŞAHBAZ
Damecan SADYKOVA

Institute Of Economic Development And Social Researches Publications®
(The Licence Number of Publicator: 2014/31220)
TURKEY
TR: +90 342 606 06 75
E posta: kongreiksad@gmail.com
www.iksad.org www.iksadkongre.org

Bu kitabın tüm hakları İKSAD'a aittir. İzinsiz kopyalanamaz ve çoğaltılamaz
Kitapta bulunan eserlerin yasal ve etik sorumluluğu yazarlara aittir
Iksad Publications - 2018©

Yayın Tarihi: 20.02.2018
ISBN – ISBN 978-605-9885-56-0

FİRAVUN'UN İMÂNI KONUSUNDA CELÂLEDDİN ED-DEVVÂNÎ İLE ALİ EL-KÂRÎ ARASINDAKİ POLEMİK

Mustafa AKMAN
Yrd. Doç. Dr., Kırklareli Üniversitesi İlahiyat Fakültesi
makman64@gmail.com

İbnu'l-Arabî, Füsûsu'l-Hikem'inde ve onun te'sirinde kalan Devvânî "İmân-u Fir'avn" isimli eserinde Firavun'un suda boğulurken imân etmesinin makbûl olduğuna dair görüş beyân etmişlerdir. Firavun'un imânının muteber olduğuna dair bazı ifadeler, İbnu'l-Arabî'den önceki bir kısım âlime de isnâd edilmekte ise de, tartışmanın merkezini, İbnu'l-Arabî'nin, Firavun'un tâhir ve mutahhar (temiz ve tertemiz) olarak öldüğünü kaydetmesi oluşturmaktadır.

Devvânî, Risâle fî Tahkîki İmânı Fir'avn'ın girişinde kendisinden "Gerçekten İsrail oğullarının inandığından başka Tanrı olmadığına inandım, ben de müslümanlardanım!, dedi." âyeti hakkında bir risâle yazmasının istendiğini söyler. Kendisinin daha önce bu konuda yazdığını, fakat zamanla bu konuda aklına yeni şeyler geldiğini, bunları da Arapça yeni bir eserde yazmak istediğini belirtir. Onun bu ifadelerinden, bu konuda başka lisanda bir eser yazdığı, yeni bilgiler ilave ederek, konuyu Arapça olarak yeniden kaleme aldığı anlaşılmaktadır.

Devvânî'nin Firavun imânı hakkında böyle bir risâle yazmaktan amacı, risâlesinin pek çok yerinde "şeyhim" diye bahsettiği Muhyiddin İbnu'l-Arabî'nin tekfir edilmesinin ve görüşlerinin eleştirilmesinin yanlışlığını ortaya koymaktır. Genel olarak sûfî meşrep âlimler tarafından savunulan Firavun'un imânının makbûl olduğu fikrini, sistemli olarak ilk defa İbnu'l-Arabî'nin ortaya attığı belirtilmiştir. Nitekim bu konuda geniş de bir edebiyât oluşmuştur. İşte Devvânî de, bu çerçevede şeyhini savunmak amacıyla söz konusu risâleyi kaleme almıştır. O, şeyhini savunurken, risâlenin çeşitli yerlerinde, ona haksızlık yapıldığını, şeyhin asıl maksadının anlaşılmadığını ifade eder.

Devvânî, İslâm bilginleri ve velîlerin "Mûsâ'nın (a) Firavun'un imânı" meselesinde ihtilâf ettiklerini belirttikten sonra; bazılarının onu "küfür ve tuğyân"a nisbet ettiklerini, bazılarının da "imâna girdiğini" söylediklerini ifade eder. Bilinmelidir ki onun belirtiği gibi burada söz konusu olan Mûsâ (a) ve Hârûn (a) ile mücâdele eden Firavun'dur.

Devvânî, Firavun'un imânının makbûl olduğuna dair deliller sunar. Ona göre Firavun'un imânı hiç kimsenin Allah'ın rahmetinden ümit kesmemesi için Allah'ın bir inâyeti ve delilidir. Ona göre, eğer Firavun Allah'ın rahmetinden ümit kesmiş olsaydı, imân etmeye teşebbüs etmezdi.

Nitekim ölmek üzere olan insanın dünyevî cezaların başladığını görmesiyle umudunu yitirip kabul ettiği imânı ifade eden ye's/ be's halindeki imânın geçerli olduğunu söyleyenlere göre, böyle bir imânın geçersiz olduğunu gösteren bir nass yoktur. Aksine nasslar Allah'ın rahmetinden ümit kesilmeyeceğini, Allah'a imân edip şirkten arınan herkesin bütün

ISBN 978-605-9885-56-0

günahlarının affedilebileceğini bildirmektedir. Devvânî, İbnu'l-Arabî'nin bu konudaki görüş ve yaklaşımının doğru olduğunu belirtir.

Devvânî, "Şimdi mi? Oysa daha önce isyan etmiş, bozgunculardan olmuştun?" âyetinde geçen hemzenin "inkârî" olduğunu ifade ederek, hemze-i inkârînin ise "nefy" anlamına geldiğini söyler ve bu durumda âyetin anlamının şöyle olduğunu belirtir: Şimdi isyan etmemiş oldun, aksine imânın isyânını düşürdü. Devvânî, kendi görüşünü desteklemek için bu yorumunda Arapça dil bilgisi kurallarını kullanarak "hemze"nin anlamıyla ilgili açıklamalar yapmıştır. Buna göre hemze şu anlamlara gelir:

Bu hemze "inkâr-ı tevbîhî" anlamındadır. Buna göre âyetin anlamının "İmân ettiğin ân, imân etmediğin ân değildir." şeklinde olabileceğini söyleyen Devvânî, "hemze"den sonrasının vaki' olduğunu, yani Firavun'un imânının vaki' olduğunu ifade eder. Ona göre âyeti bu şekilde anlamazsak, bu, Allah'ın kelâmının inkârı demektir. Burada ve diğer âyetlerde te'vil yaparak Firavun'un imânının sıhhatini savunan Devvânî'ye göre, Firavun boğulma ile yüz yüze gelince imân etmiştir. Dolayısıyla o, âyetin, kendileri için delil olacağını aleyhlerinde olmadığını belirtir. Çünkü ona göre burada imân ettiği söylenmektedir.

Devvânî, Beydâvî'nin, "Onlar sabah akşam o ateşe sokulurlar. Kıyâmetin kopacağı gün de: Firavun ailesini azabın en çetinine sokun (denilecek)." âyetini tefsir ederken yaptığı: "Çetin azab, boğulmadır; çünkü onlar imân etmediler. Allah da, "Acı azabı görünceye kadar da ona inanmazlar"; "Firavun ailesini azabın en çetinine sokun" demektedir." şeklindeki yorumunu kabul etmez ve bunun Firavun'un cehenneme girdiğine delâlet etmediğini belirtir. Çünkü Arapça grameri açısından muzaf, muzafun ileyhten başka bir şeydir. Bu âyetten Firavun'un değil ailesinin ateşe atıldığı anlaşılmalıdır. Eğer Firavun'un ateşe atıldığı kabul edilirse bu kullar için bir zulüm olur. Çünkü Kur'an ve Sünnet'te cehennemde ebedî kalmaya delâlet eden bir delil yoktur. Devvânî, "Allah da onu, (sonrakilere ve öncekilere ibret olacak şekilde) âhiret ve dünya azabıyla yakaladı," âyetindeki "nekâl" kelimesinin "azab" anlamına alınmasının da zulüm olduğunu söyler.

Devvânî sonuç olarak, Yunus 10/90. âyetteki "آمنت/ inandım" kelimesinin açık olduğunu, bunun dışındakilerin muhtemel olduğunu söyleyerek konuyu bitirir ve daha sonra birkaç satır halinde şeyhinin "mülhidlik" ile suçlanmasına cevâb verir. Ona göre, şeyhini mülhidlikle suçlayanlar, cahil kimseler olup, onun yüksek kelâmının künhüne ulaşamadan konuşan, onun ıstılâhını bilmedikleri için sözlerini anlayamayan kimselerdir. Hâlbuki şeyh, Allah'ın rahmetinin genişliğine işaret etmek istemiştir.

Ancak Devvânî Firavun imânı konusunda sadece Yunus 10/90. âyeti ele almıştır. Hâlbuki Firavun'un kıssası birçok sûrede tekrar edilmektedir. Burada yeni ve farklı olan Firavun'un boğulma anında "âmentu" demesidir. Oysa Firavun'un böyle demesine karşılık Allah'ın, hayatı boyunca isyan etmiş, bozgunculuk yapmış olan Firavun'a yaşama umudu kalmayınca mı inandığını "ihtar ve inkâr" tarzında sorması, inanmasının kendisine bir fayda sağlamayacağı anlamındadır.

Devvânî ise, Firavun'un imânının makbûl olduğunu ispat etmek için, bahsi geçen âyeti yorumlamakta, diğer âyetleri ve delilleri de bu âyeti desteklemek için kullanmaktadır. Onun

eserini, genel olarak “şeyhi”ni savunmak için yazdığı dikkate alınırsa, pek nesnel davrandığı söylenemez. O, böylesi bir konuda kullanılabilecek birçok âyeti ve delili görmezden gelmiştir. Bu yüzden de çeşitli eleştirilere ma'rûz kalmıştır. Onu en sert eleştirenlerin başında Ali el-Kârî gelmektedir. Biz de buradan itibaren el-Kârî’nin bu eleştirilerini, Devvânî’nin tezleriyle harmanlayarak sunacak ve kendi değerlendirmelerimizi de el-Kârî'nin bu görüşleri üzerinden vermeye çalışacağız.

el-Kârî, Devvânî’ye ait bir risâlede, onun Firavun’un imânının makbûl olduğu konusunda İbnu’l-Arabî’ye nisbet edilen görüşlere uyduğunu gördüğünü söyler. Bu görüşlerin Kitab, Sünnet ve İcmâ-ı Ümmet ile bâtıl olduğunu belirten el-Kârî, yanlışlarını tam olarak ortaya koyup doğruları gösterebilmek maksadıyla, onun risâlesini şerh yöntemiyle ele aldığını ifade eder. el-Kârî’nin bu eseri yazmaktaki öncelikli amacı, Devvânî’yi Risâle fî Tahkîki İmânı Fir’avn isimli eserindeki görüşleri sebebiyle eleştirmek olsa da, bununla birlikte o, kelâmî bir problem olan “ye's imânı” konusunda Firavun’un imânının makbûl olmadığını da ortaya koymaktır.

el-Kârî risâlesine, tevbeleri kabul eden ve rahmeti geniş olan Allah’a hamd ile başlayan Devvânî’ye itirazen, Mûsâ ve Hârûn’u babasının sulbünde saîd kılan, Firavun ve Kârûn’u ise annesinin karnında şakî kılan Allah’a hamd ile başlar. Devvânî, Firavun’un imânı meselesinde âlimlerin ihtilâf ettiğini belirtirken el-Kârî, Firavun’un imânı meselesinin, Devvânî’nin iddiasının aksine tartışmalı bir mesele olmadığını söyler.

Devvânî’ye göre Kur’an, imânının sahih olduğunu bildirdiği için Firavun “Ancak tevbe eden, imân eden ve salih amelde bulunan kimseler hariçtir,” âyetinden istifade edeceğini açıklar. el-Kârî bu ifadelerin doğruluğunun kabul edilemeyeceğini belirtir. Çünkü Firavun imânını ve tevbesini mükellefiyetin bulunmadığı bir zamana kadar geciktirmiştir.

“Kimin söylediğine değil, ne dediğine bakmalı” düsturunu benimseyen ve kimden olursa olsun yapılan yanlışlıklara itiraz etmekten geri durmayan el-Kârî, Devvânî’nin büyük bir gaflete daldığını, ayağının kaydığını, bundan dolayı söylediklerinin kabul edilemeyeceğini savunur. Ona göre âyet ve hadisler Firavun’un kâfir olduğunu açıklamaktadır. Bundan dolayı Firavun’un imânını savunanların delilsiz olduklarını, onun imânında ısrar edenlerin imânla öldüğüne dair delil getirmeleri gerektiğini ve “Şimdi mi (imân ettin)? Hâlbuki daha önce isyan etmiş ve bozgunculardan olmuştun” âyetinin Firavun’un imânının kabul olmadığına dair en büyük delil olduğunu, bundan başka bir delile gerek kalmadığını söyler. Devamla Devvânî’nin din bilgisinin çok zayıf olduğunu söyleyerek büyük bir cehalet içerisinde olduğunu belirtir. Çünkü her kim Mûsâ’ya veya meleklere, peygamberlere düşman olursa Allah’ın düşmanı olmuş olur.

Firavun’un imânının kabul olmaması için kat’î bir delil yoktur. Çünkü Firavun’un bu sözünü tam boğulma anında söylediği belli değildir diyen Devvânî’nin açıkça gurur ve inatçı bir tavır içerisinde olduğunu söyleyen el-Kârî, âyette geçen “âl-ane آلآن” (şimdi mi) ifadesi bu konuda bizim için bir delil olur. Ayrıca Devvânî’nin burada Firavun’un imânını ispattan vazgeçip küfrüne mani olan şeylerin bulunduğunu savunmaya başlaması da bizi şaşırtmıştır demektedir.

 ISBN 978-605-9885-56-0

Devvânî'ye göre, denizde boğulma anı gelince, (Firavun:) "Gerçekten İsrailoğullarının inandığı Tanrı'dan başka Tanrı olmadığına ben de imân ettim. Ben Müslümanlardanım dedi." âyeti Firavun'un imânına delildir. Çünkü o, bir anda söylenemeyecek olan bu uzun sözü şuûrlu bir haldeyken söylemiş olmalıdır. el-Kârî'ye göre ise bu ifade Devvânî'nin katı anlayışının ve kişilik noktasındaki problemin bir göstergesidir.

el-Kârî, Devvânî'nin "Gerçekten, İsrailoğullarının inandığı Tanrı'dan başka tanrı olmadığına ben de imân ettim. Ben de Müslümanlardanım, dedi," âyetinin, Firavun'un imânını tam bir şekilde açıkladığı iddiasını kabul etmez. O, bu konunun bilginlere göre açık olmadığını belirtir ve Devvânî'nin sadece "dil ile ikrâr"a ya da "mücerred imân"a baktığını ve onunla yetindiğini, hâlbuki imân için bir takım rükünlerin ve şartların gerekli olduğunu ifade eder. Hatta bizzat İbnu'l-Arabî'nin "el-Fütûhâtu'l-Mekkîyye"sinde dört grubun cehennemden çıkmayacağını, bunlardan birinin de Firavun gibi Allah'a karşı büyüklük taslayanlar olduğunu zikrettiğini, fakat "Füsûs"ta bu görüşe aykırı fikirler ortaya koyduğunu söyler. el-Kârî, âyette geçen imân ettim ifadesinden "tasdik"in anlaşılmasının mümkün olmadığını söyler ve bu görüşüne şu âyeti delil getirir": "Bedeviler "inandık" dediler. De ki: Siz imân etmediniz, ama "boyun eğdik" deyin. Henüz imân kalplerinize yerleşmedi..." O, tam ye's ânı belirip her şeyin ayan beyan ortaya çıkmasından sonra Firavun'un imân ettiğini, hâlbuki imânda gayb unsurunun önemli bir yer tuttuğundan bahseder.

el-Kârî, Firavun'un imânında sadece "tevhid"in bulunduğunu, böyle bir imânın ise diğer dinlerde de makbûl olmadığını söyler. Allah'a imân ettiğini ikrâr ettikten sonra Muhammed'e (s) inandığına şehadet getirmeyen kimsenin mü'min olmadığı konusunda icmâ olduğundan bahseder. Nitekim Firavun'un imânının makbûl olmadığını söyleyenler, bu imânın makbûl olmamasının sebepleri arasında Firavun'un imânında sadece vahdaniyetin olmasını, Mûsâ'ya (a) imânın bulunmamasını da sayarlar. Çünkü peygamberlere imân, hakîkî imân için gereklidir.

Devvânî'ye göre, "İsrailoğullarının imân ettiği Allah'a ben de inandım" diyen Firavun, "Mûsâ ve Hârûn'un (a) anlattığı ilâha" imân etmiştir. Bu ifadede bir ihtilâf yoktur; asıl ihtilâf, Firavun'un imânı yakin ve tasdik içeriyor mu, yoksa bunu sadece dil ile mi ifade ettiği konusundadır. el-Kârî, Firavun'un ye's anındaki bu imânının, ulûhîyyet iddiasından vazgeçtiği için sadece "tevhid"i içerdiğini, fakat imânın rüknü olan "nübûvvet"i kapsamadığını, bundan dolayı gerçekten imân etmediğini söyler ve böyle bir imânın hiçbir dinde muteber olmadığını vurgular. Kim "lâ ilâhe illallah" der de, peşine "Muhammed Resûlullah" şehadetini eklemezse, icmâen mü'min değildir. Buna göre, Firavun için imânın rükünlerinden biri de Mûsâ'nın (a) resûl olduğuna imân etmesiydi.

Devvânî'nin, Firavun'un imânını boğulma anında şuûrlu bir halde ikrâr ettiği görüşüne karşı el-Kârî, Firavun'un delirme durumunda imân ettiğini söyleyen olmadığı için bu iddianın kabul edilemeyeceğini belirtir. Ayrıca, "Nihâyet boğulma haline gelince" âyetinden de anlaşıldığı gibi şuûr durumu söz konusu olmadığı için böyle bir şeyin delil olmayacağını belirtir. Dahası Firavun'un imâna yönelmesi, hayatından ümit kesmesinden (ye's) ve ölümle

ISBN 978-605-9885-56-0

burun buruna gelmesinden kaynaklanmıştır. İşte böylesi ye's halindeki bir imân, imân sayılmaz.

el-Kârî, Devvânî'nin "kendi görüşlerinin doğru bir yaklaşım olduğu, kelâm (söz) sanatını bilenlerin bunu bileceği" iddiasına karşı çıkar ve onun, İslâm âlimlerini hatta bütün Müslümanları cahillikle suçladığını söyler. Bu bağlamda el-Kârî, Firavun'un imânının makbûl olduğuna dair "Şimdi mi! hâlbuki daha önce isyan etmiş ve bozgunculardan olmuştun" âyetini delil getiren ve söz konusu âyetteki hemzenin "inkârî" olduğunu, bu durumda âyetin anlamının, "Şimdi isyan etmedin, imânın isyanını düşürdü." şeklinde olduğunu iddia eden Devvânî'ye şöyle cevâb verir: âyetteki "hemze-i inkârî" imânını geciktirmesinden dolayı Firavun'u ayıplama ve azarlama anlamındadır. Bu durumda âyetin anlamı, "Senin için şu ân ye's ânı olduğu ve güç durumda kaldığın halde, şimdi mi inanıyorsun? Ki sen; daha önce isyan, küfür ve azgınlığında ısrar etmiş ve bozgunculardan olmuştun" şeklindedir. Ayrıca âyetin anlamı konusunda bu kadar zorlamada bulunmak, âyeti tahrif anlamına gelir. Zaten Firavun'un imânının makbûl olmadığını söyleyenler de, bu imânın makbûl olmamasının sebeplerini sayarken bunun ihtiyârî değil ıztırarî olmasını delil getirirler.

el-Kârî, âyette geçen "âl-âne"deki hemzenin "iltifât" anlamında kullanılmadığını söyler. "Kardeşin olduğu halde Zeyd'i mi dövüyorsun?" ifadesinde, bu işi yapan kimse ayıplanmış ve zavallı kimse konumuna düşmüş olur. Ayrıca hoş görülmeyen darb (dövme) ve kardeşten verilen bir misâl âyeti açıklamak için kullanılmamalıdır. Hemzeyle ilgili mutlaka bir örnek verilecekse, cezayı hak etmiş birisine "şimdi mi tevbe ediyorsun" şeklinde bir misâl verilebilir.

el-Kârî, böyle bir sözün aslında yakîn ifade etmediğini ve imânının kabul edilmeyeceğine delâlet ettiğini iddia eder. Şöyle ki; şâyet imânı sahih olsaydı Allah onun bu imânını kabul eder, kabul ettikten sonra onu helâk etmezdi. Aynı şekilde imânı sahih olsaydı Kur'an-ı Kerim'de birkaç yerde Allah onu zemmetmeyecek, sahâbîler arasında ve İslâm âlimleri tarafından mü'min olarak kabul edilecekti.

Devvânî'nin Firavun'un imânı konusunda söylediklerine bu şekilde cevâb veren el-Kârî bundan sonra, konuyla ilgili hadisleri vermektedir. Bu hadislerde, genel olarak Cebrâil'in Firavun'un kurtuluşuna tahammül edemediği, kendisini Firavun'un imân etmesinden daha fazla öfkelendiren başka bir şeyin olmadığını belirtmesi, Firavun'un imân etmesinin Allah'ı daha fazla öfkelendirdiğini söylemesi anlatılmaktadır. el-Kârî, hadisleri verdikten sonra, Füsûs şarihlerinin bu konuda hata ettiğini ifade eder. O, Cebrâil'in böyle davranmasına karşılık nasıl olur da Firavun'un İlâhî rahmetten faydalanacağı ümit edilir? demektedir.

el-Kârî, Devvânî'nin fayda vermeyen yeis imânının kıyâmet günü yapılan, imân olduğu görüşüne karşı şöyle der: Böyle bir ifade kullanmak Kitab'ı, Sünnet'i hatta Akâid'i bilmemek anlamına gelir. Çünkü İslâm âlimlerinin üzerinde ittifak ettikleri husus, Firavun'un imânını, ölüm alâmetleri belirmeye, dünya ve âhiret azabı görülmeye başladığı âna kadar geciktirmesidir. Bu sebeple Firavun'un imânının sıhhati savunulamaz. Her iki yazar, "imân" ile ilgili olan bu tartışmada, kendi görüşlerini destekleyecek şekilde "imân" tanımı

ISBN 978-605-9885-56-0

yapmışlardır. Devvânî, “imân”da asıl olanın “tasdîk” olduğunu vurgularken el-Kârî, “imân”da “ikrâr”ın önemine dikkat çekmiştir.

Belirttiğimiz gibi Devvânî’nin görüşünü desteklemek için kullandığı yegâne delil, Yunus 10/90. âyetidir. Kur’an’dan ve hadisten aktardığı naklî deliller ile diğer aklî deliller, hep bu âyeti açıklamak ve bu sûretle kendi görüşünü desteklemek için ileri sürülmüştür. Buna karşın el-Kârî meseleye daha geniş açıdan bakmakta, Kur’an’da konuyla ilgili diğer âyetlerin de görülmesi gerektiğini ileri sürmektedir. Bu yüzden el-Kârî’nin Kur’an’a daha bütüncül yaklaştığını söylemek mümkündür. Fakat kimi araştırmacıların da işaret ettiği gibi, hem Devvânî’nin hem de el-Kârî’nin görüşlerini temellendirmek için kullandığı hadislerin eleştiriye tabi tutulması gerektiğini belirtmek de icâb etmektedir.

آل روها

ISBN 978-605-9885-56-0